

30

~~G. W. 27.~~ EX BIBLIOTH.
NATIONIS HUNGAR.

VITEBERG.

VI-26.

SIGNAT. ciōiōCCCCXIII.

Stückzettel erled.
11. XII. 1949.

105

Συὸ Θεῶ

DISPUTATIONUM
ETHICARUM
XI.

De

VIR T U T I B U S
INTELLECTUALIBUS.

*In Inclytâ Wittebergensi Academiâ
proposita*

P R Æ S I D E

M. NICOLAO HUNNIO
Marpurgensi. Col. Phil. Adjuncto,

R E S P O N D E N T E

VVILHELMO FISCHERO
Nördlingensi.

VVITTEBERGÆ

Ex Officina Johan. Gormanii, Anno 1611.

V I R I S

Magnificis, Amplissimis,
Consultissimis, Prudentissimisq;

Dn. CONSULIBUS
AC SENATORIBUS INCLY-
tæ Reipubl: Nördlingensis me-
ritissimis.

*Dnn. Mecœnatibus, Patronis & Promo-
toribus suis magnis, omni observantia
cultu perpetim prosequendis at-
que venerandis.*

Exercitium hoc Ethicum.

*submisſe dicat &
consecrat*

Respondens.

DISPUTATIO XI.

De VIRTUTIBUS IN- TELLECTUALIBUS.

I.

*Virtus Intellectualis est habitus animi, quo
mens verum enunciat affirmando
vel negando.*

I. Virtutes diximus duplices; τὰς ἡθικὰς καὶ τῆς διανοίας ex 6. *Ethic.* 2. consideratis ergò hæcenus moralibus recto pede ad intellectualiales nos conferimus; qui, quoniam sine hic tractentur, divinare opus non est. Tendit *Ethica* ad summum bonum; tanquam finem generalem, eumq; ultimum, quò universam suam structuram dirigit. Cæterum, *ἑδαιμονία* est actio laudabilis; at duplex ea, theoretica, & practica; unde virtutem considerari ab *Ethica* oportet duplicem; theoreticam, & practicam.

II. Definitionem dictorum habituum dedit *Aristoteles* 6. *Nicom.* 3. οἷς inquit, ἀληθεύει ἡ ψυχὴ τὰ κατὰ Φάναι, καὶ ἀπο-Φάναι. Pro cuius intellectu aliqua in initio præmittenda. Ac primum, virtutes quæ dicantur, mirabitur fortè quispiam; eò quòd
1. non ἐν μεσότητι. 2. nihil ipsis cum appetitu, in quo tamen domando, & rationis imperio subjiciendo virtus vel unicè laborat. Resp. enim In medio constitui & appetitum frenare, in specie moralium est, non quarūcunq; virtutum, docente generali virtutum definitione *diff.* 3. ex 1. *Rhet.* 9. adductâ. 2. Virtutes meritò appellantur, quatenus ad benè operandum, seu

A 2

actiones

Etiones laudabiles intellectum perducunt. Quid? quod medium observant, quatenus ratio habitus hosce certis circumdat limitibus intra quos sese haud aliter, ac morales in medio continent.

III. *Intellectuales* verò dicuntur ex subjecto, dum in facultatem rationalem ut *ὑποκειμένον* recipiuntur. Quod etsi neget *Piccolomineus, grad. 5. cap. 6. Phil. mor.* facile tamen probatur. 1. quia nulla congrua & sufficiens appellationis foret ratio. 2. Subjectum virtutum homini commune esset cum brutis: quidnè ergò & ipsa virtus? 3. Omne accidens, sicut esse suum accipit à subjecto: sic & denominationem propriam quidnè exinde peteret?

IV. De practicis res magis dubia, quæ facultati toto genere diversa, h. e. theoreticæ non videntur inesse. Verùm; duplex earum ratio: semel quidem objective considerantur quatenus in opus externum se exerunt; atq; tunc dicuntur morales; deinde subjective, prout in subjecto recipiuntur, inq; illo latitant: V. C. prudentia complexus est virtutum moralium, ut in externo se sistit opere: at, quatenus intellectui inest, eumq; tanquam *ὑποκειμένον* suum *ὑπαρκτικόν* afficit, intellectualis nomen sortitur. Et sic habitus practicos intellectuales dicimus, quòd menti inhæreant, etsi exercitium eorum voluntas potius quàm mens dirigat.

V. Non parum hæc ipsam definitionem declarabunt. Cernitur enim facile sententia assignati generis (*animi habitus*) subiectæ actionis (*affirmationis & negationis*) & additi effectus (*enunciationis veri*) Quæ quomodo practicis habitibus conveniant, pluribus dispiciendum. 1. Animi, seu Intellectus habitus non videntur esse: quisquis enim habitus est practicus, facultati practicæ: & qui theoreticus, theoreticæ facultati inesse videtur; aliàs quippe inepta foret facultas suo operari habitu. *Ἄτοπον.* 2. Praxis non affirmat, aut negat, sed ponit, & tollit, extruit, & destruit. 3. Praxis nihil sollicita est de vero & falso, sed bono, ac malo. Ideò non quærit ars, quodnam sit verum, quod secus? sed, quod bonum, aut malum. Hæc dubia. Quibus respondeo. 1. Distinguendum inter habitum, qui per facultatem, cui inest, operatur, & qui non item. Infre-

Infrequens haud est, operari habitum in alia facultate, in alia verò esse. Cujus rei Exemplum virtus moralis nobis sup-
ditat, quæ in intellectu sita per voluntatem, imò in λογικῆ
constituta, per ἄλογον se exerit, & operatur. Sit igitur virtus
in anima, attamen per corpus: Sit in appetitu, per locomotivam;
sit in intellectu, per voluntatem suas operationes edit. Ut
enim qui consilia suggerit rerum agendarum, quantum qui-
dem ad se, totus est Theoricus, ejusque prudentia, unde con-
siliū, theoreticè se habet: verè interim practicus est, dum
facit operari alterum omnemque contemplationem unicè diri-
git ad praxin; prudentia quoque illius operativus habitus: ita
intellectus per habitus practicos operari facit inferiores facul-
tates. Huc redit, quod notat *Armand. Belloy. tract. 2. cap. 87.*
intellectuales dici à tribus. subjecto, generatione, & objecto;
ubi priorum respectu practici; at ratione omnium trium jun-
ctorum theoricè intellectuales appellantur. Atque hæc de pri-
mo dubio.

V I. 2. Omnis praxis præsupponit theoriam juxta illud: οἱ συλ-
λογισμοὶ τῶν πρακτικῶν ἀρχῶν ἔχοντες εἶσι. 6. *Ethic. 13.* Unde ve-
rum & falsum, quod est in consultatione & electione; idem il-
lud bonum est & malum in operatione. V. C. verum est, prin-
cipem non necessaria bella moventem incommodare Reipu-
blicæ. malum verò, quando ipso actu bellis non necessarijs
Reipublicæ incommodat. Hinc rectè dicitur: quicquid bo-
num est, aut malum, hoc omne verum etiam est, aut falsum.
Constat proinde, practicum habitum affirmare, & negare,
quatenus objectum ejus, nondum in actum secundum erupit;
& contemplationi aliqua adhuc ratione subjicitur. Unde se-
cundi, ac tertii dubiorum solutio.

V II. Constat verò in super ex habituum intellectualium
attributo (*veri enunciatione*,) non quemvis animi habitum in-
ter virtutes numerari, sed 1. illos saltem; qui circa verum 2. so-
los principales. Instrumentales namque (*Logia, Rhetorica,*
& si quæ alia) etsi modum vera, falsaque tractandi ostendant;
ipsi tamen non enunciant. Ratio: verum, & falsum sunt in rebus:

A 3

Ergò

quod me.
circumdat
medio con-

m in facul-
Quod est
n probatur.
foret ratio.
cum brutis:
ut esse suum
n quidni ex-

roto genere
duplex earū
nus in opus
einde subje-
at: V. C. pru-
erno se sistit
m ὑποκεί-
en sortitur.
menti in-
am mens

abunt. Cer-
habitu) sub-
fectus (enun-
convenient,
habitus non
facultati pra-
videtur; ali-
itu. Ἄτοπον.
llit, extruit,
falso, sed
verum, quod
ia. Quibus
per faculta-
Infre-

Ergo enunciatio verum rem contineat, oportet. At habitus organici omni materia propria destituuntur dum reale subiectum nullum habent: & quomodo verum enunciarent. Et si igitur ad hos principales reducibiles credamus organicos; quatenus ipsi ministrorum more circa verum, & falsum versantur, attamen directim, & per se sub numerum eorum non cadunt.

VIII. Numerus intellectualium habituum duplici elicitur medio i. ex obiectorum varietate: quæ duplicia, necessaria, & contingencia. Necessaria: quæ aliter se habere nequeunt, nec in potestate aut arbitrio nostro sita prorsus sunt immutabilia. Quæ rursus aut principia sunt conclusionum, aut conclusiones. Noticia principiorum constituit habitum intellectus; conclusionum scientiam; utriusque coalitio sapientiam. Contingencia sunt quæ cum sint, possent non esse: sed & ea duplicia, aut enim fiunt à nobis, aut à natura. Hæc singularia sunt, quorum nullus certus, ac definitus datur habitus ob naturam illorum vagam, & ordinem prorsus incerturam. Illa porro aut *πρακτικά* sunt, agibilia quæ cum ipsa operatione evanescent & in illis occupatur prudentia: aut *ποιητικά*, factibilia: quæ non cum actione intercidunt, sed sensibilem post se effectum relinquunt; circa quæ versans habitus ars nuncupatur. II. Ex facultatis intellectualis partibus hoc est varietate subiecti. Intellectus duæ sunt partes *τὸ ἐπισημονικόν*, facultas sciendi. & *τὸ λογιστικόν* ratiocinandi seu consultandi *Arist. 6. Eth. 2.* Prior pars capax est aut principiorum, aut per *διάνοιαν* reductarum conclusionum, aut iunctim utrarumque, Posterior consultat ut agat, vel efficiat. Unde idem habituum numerus resultat. *Vid. Acciajol. comm. ad 6. Eth. cap. 2. 3.*

II.

Ergo duplex habitus intellectualis Theoreticus & practicus.

Theoreticum dicimus, qui operationem exteriorem

*riorem nullam habet, sed in nuda subjecti
sui contemplatione acquiescit.*

I. *Θεωρεῖν* certe est agere: omnis ergo habitus practicus. Ergo vana distinctio. Sic equidem videri cuidam posset. Attamen: omnem habitum suo modo operari ut concedamus, atque sic omnem practicum dicamus, e contra quoque asserimus, aliquem saltem practicum, non omnem, aliquem operari non omnem, asserere non dubitamus. Distinctio difficultatem expediet. Operatio nonnunquam idem est, quod actus quicunque secundus oppositus primo, quo sensu omnes sine discrimine habitus operantur. Cæterum; in præsentè distinctione aliter voce *πράξις* utimur: oppositè illam theoriæ, quam modo dicta significatio includit. Etenim operatio sensu lato accepta duplex est. immanens & transiens: immanentem definit Zabarella lib. I. de motu grav. cap. II, quæ in exteriorè materiam non transit, ut sapere, videre, loqui. Transeuntem, quæ extra agens in aliud subjectum agendo transit. Immanens hoc in loco theoria est, transiens *πράξις* (sensu strictiore) Quo certè sensu non omnis habitus est practicus, vel transeuntem operationem edit; uti nec omnis theoreticus, in immanente actione conquiescens.

II. Facilior hinc intellectus definitionis habitus theoretici. Utrut is enim operationem edat, eam tamen non in aliud quod subjectum commigrantem sed in sui ipsius subjecto, sive agente conquiescentem. Quapropter & finis cum ipso habitu coincidit, qui est subjecti noticia. Distinguiamus verò inter finem per se & per accidens: hic pro varietate mutabilitate, ac inconstantiâ suâ multum differt, unde fit & non attendatur ab habitu, nec cum eodem coincidat. Finis per se ex intentione habitus nascitur & duplex est internus & externus. Ille semper est idem, firmus, ac constans, nec ab habitu separabilis: cui etiam id quod diximus, attributum volumus: non externo, qui non essentialis est, aut necessarius habitibus, verum contingens, & separabilis.

III. Tres

Tres theoretici habitus: Intellectus, scientia & sapientia.

Intellectus (νῆς) est habitus animi, quo principia scientiarum cognoscimus.

I. Πᾶσαι μάθησις διανοητικὴ ἐκ προὔπαρχέσης γίνεται γνώσεως. 1. post. 1. ἢ ἐκ προγνωσκομένων. 6. Nicom. 3, quæ causa, ut demonstrationem, scientiarum matrem ex primis, & immediatis principiis oriri doceat Philosophus. Oportet verò istiusmodi esse principia, quæ seipsis ita sint nota, & certa, ut à nemine nisi τῆς διανοίας ἀρρώστια laborante in dubium vocari valeant. Horum exquisitiorem habitum intellectum asserimus ὅτι ὁ νῆς τῶν ἀρχῶν. 6. Ethic 6, non potentiam intellectivam significantes, sed habitum potentiae, qui importat ejus certitudinem circa principia prima Armand. Bellov. et ac. 2. cap. 85. Sunt ea principia vel ἀπλῶς prima, vel πῶς & κατὰ τι. Ἀπλῶς, quæ aliud, ex quo probentur, ante se nihil habent: ut idem non potest simul esse, & non esse. πῶς; prima quidem sunt, quatenus vera, & etiam sine probatione certa, at non simpliciter, prout ab aliis prioribus confirmari possunt: cujus sunt generis principia ex sensu, & experientia orta.

II. Nascitur hic confestim dubium, idque geminum: quomodo videlicet intellectus dicatur habitus, cum bona sui parte non comparetur actionibus crebris sed per naturam insit? 2. Quomodo unus habitus ex heterogeneis in unum per se nunquam coalescentibus compositus? Priori hanc damus responsionem: 1. habitum dici non solum ἐπίκτητον, ac quisitum sed & σύμφυτον, connatum. Et si ergò non sub priorem, atque sub posteriorem habitus speciem intellectus cadit. 2. Quamvis etiam in totum connascentur principia, habitum tamen eorum protinus σύμφυτον (nisi ratione fundamenti) negamus, exurgente demùm habitu ex crebriore principiorum usu; ut acquisitus sit habitus, cujus principia & præcepta connata 3.

Multa

3. Multa insuper principia non connascuntur, quæ tamen ad præsentem, de qua agimus, virtutem spectant.

III. *Posteriori.* Considerantur habituum præcepta vel secundum se seorsim, vel in mutua ad se invicem collatione. Si maxime priore modo sint heterogenea, nil tamen refert, quò minus sensu posteriore dicantur homogenea; dum ea, quæ natura & essentiâ suâ sunt diversissima; in unum coire possunt, quatenus ad se invicem perficienda, & complenda ordinantur, quod non saltem animæ, & corporis ad unius entis per se constitutionem conredientium; sed & sapientiæ ex intellectu & scientia oratorum exempla sufficienter declarant. *Excipiat* verò hic aliquis; nullam dari disciplinam, quæ intellectus habitum doceat, adeoque nec ullum istiusmodi fingendam habitum. Verùm, ut de *Metaphysica*, quæ (quippe sapientiâ) politiore *τῶν ἀρχῶν γνῶσιν* subministrat, nihil dicam; hujus habitus ea natura, ut plerâq; præcepta non doceantur, sed per naturam, & generationem insint: quæ causa evidens iâris, nullam intellectus dari disciplinam.

IV.

Scientia est habitus animi, quo ex principis necessariis rem quandam cognoscimus.

I. *Aristoteles* sic reddit: *Ἐπιστήμη ἐστὶν ἕξις ἀποδεικτικὴ ἐξ ἀναγκαιῶν.* 6. *Nicom.* 3. Dum habitus appellatur, removenitur alieni vocis significatus; utpote, quando scire dicimus *τὰ αἰσθητὰ*, sensibilia seu *τὰ καθέκαστα*; aut quando *ἐνέργεια ἐπιστήμων*, exercitium scientiarum, seu contemplatio scientia, & contemplantes scientes vocitantur. Quia enim, ut omnis theoreticus habitus, sic & scientia est *πρὸς τὰ καθόλου.* *Arist.* 6. *Eth.* 6. quæ videlicet mentis aut intellectus propria sunt objecta; *ἐνέργεια* etiam vel antecedit habitum, vel eundem consequitur;

B

nunquam

nunquam certè illum constituet; idcirco non contemplatio, sed qualitas ea, per quam ad contemplandum universalialia mens facilis est, scientiæ termino capitur. Præterea: scientia interdum pro integrâ disciplina sumitur, de cujus subiecto aliqua affectiones demonstrantur: aliqua probabiliter saltem illi attribuantur; equidem sic latior foret æquo voculæ significatus: aliàs verò pro una quapiã conclusione ex demõstratione elicitâ *1. post. 2. § 4.* qui iusto est strictior significatus: aliàs tandè pro congerie demõstrativarũ conclusionũ, quib. de subiecto sciẽtifico affectiones propriæ atq; essentielles demonstrantur. Quæ acceptio accõmodatior nostro instituto. Verũ; intuentes naturam habitus, qui non in præceptorum cognitione, sed promptitudine, ac facilitate agendi ex crebra præceptorum usurpatione ortâ consistit, asserimus; verè proprièq; dici scientiam habitum, quo ex crebriore usu & exercitio conclusionum scientificarum ad contemplanda subiecta sic assuevit animus, ut quandocumque libuerit, promptè & expedite de subiectis scientiarũ discurre, eademq; contemplari valeat.

II. Tales verò *dari scientias* toti persuasum habemus, ab Epheticis, & Scepticis totis castris dissidentes: & quidem ideò; quòd 1. objecta scientiarum dentur (res necessariæ, hoc est, perpetuæ, & quæ per naturam aliter se habere non possunt) 2. Res universales non cognoscantur, nisi per mentem, sive intellectum. Intellectus verò, dum propriè, ac perfectè operatur, universalialia cognoscit, falsum proinde iudicamus, dum præter singularia & corruptibilia, nihil dari in naturâ asseritur. Similiter scientiam *habitus* nominantes à Platone deficimus, scientiam nil præter reminiscentiam statuente. Præterquam enim; quòd intellectus omnium scientiarum est capax, earum etiam, quæ hæctenus inventæ non sunt, nec invenientur unquam, atque sic nulla prorsus ratione, aut modo per actualem scientiarum inexistentiã determinatus, ac perfectus; accedit insuper, quòd 1. omnes æquè homines eadẽ forent instructi scientiã, 2. scientiæ aut inessent perfectæ, aut imperfectæ. Prius absurdum; si posterius, actu infinitum daretur in natura, quòd *α-φιλόσοφον,*

III, Porro.

III. Porro: pleniorum horum intellectum aperiet consideratio horum trium: 1. subjecti, 2. finis, 3. Convenientiae, & discrepantiae cum ijs, quae affinitatem cum scientijs alunt. *Subjectum* innuitur voce *ἀναγκαις*, necessarij: cum enim causa respondeat effectus, & vicissim; utiq; si causa scientiae necessaria & ipsa erit necessaria: at quomodo necessaria, si de contingente subjecto? Proprietates subjecti hae numerari possunt ex Philosophorum pronuntiatis: ut videlicet tale subjectum, 1. sit reale; quia non entis nulla scientia, I. Sit ens per se: *ὅτι ἐπισημη ἔκ ἐστὶ τῆ συμβεβηκότος. E. Met. 2.* III. Necessarium: *πάντες γὰρ ὑπολάβομεν, ὅ ἐπιστάμεθα, μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως εἶναι. 6. Eth. 3.* Ea porro necessitas requirit 1. simplicitatem: hoc est, non hypotheticam saltem, aut praceptorum (quae in omnes artes etiam cadit) non tantum quoad tale, vel tale *εἶναι* necessitatem; sed categoricam, & *ἀπλῶς* quoad τὸ *εἶναι*. *Regius disp. Logic. lib. probl. 2. 2.* universitatem, Nulla enim singularia necessaria; nisi forte naturam universalis induant. 3. perpetuitatem. *πάντα ἐπισημη ἢ τῆ αἰεὶ, ἢ τῆ ὡς ἴπτι τὸ πολὺ 1. post. 30. §. 1. 2. Met. 2.* IV. Principium, cum quoad nomen, cum quoad τὸ ὅτι. V. Principijs constans, & affectionibus praeditum. Principijs putata *συμβατικοῖς*, & internis, quorum concursu in suo esse intrinseco constituatur subjectum. Affectionibus vero propriis, *ἀντιστροφῶς*, & necessarijs, IV. Stratum huic scientiae, & adaequatum; hoc est, omnes partes scientiae in ejus consideratione versentur, & ipsum in nulla scientia, nisi in hac (eodem scilicet considerandi modo) tractetur; nec deniq; aliqua sit propria affectio, quam non demonstret scientia. IV. *Finis* scientiae est ipsum scire: h. e. scientia non addiscitur, ut ea operemur, sed ideo cognoscimus ut cognoscamus; ideo scimus, ut sciamus. Loquor autem, 1. de fine scientiae interno, & per se, qui nunquam non comitatur scientias; nam qui vel accidentarius, vel externus, potest esse practicus, & a natura scientiae in totum alienus. 2. de fine scientiae: alius enim scientis finis esse potest; cuius est, scientiam seipsa contentam ad practicum referre, nec comparare, ut sciat, sed & operetur. *Scal. ex- 276. 342.*

B a

V. Conveni-

III. Porro.

V. *Convenientiam* habet scientia cum fide, opinione, & *συνέσις*, perspicuitate. Primum enim æquiparantur contemplatione, quod nulla per se ac propriè praxin exercet. Deinde; fides scientiam certitudine adæquat, haud rarò superat; opinio imitatur & mentitur nonnunquam scientiarum certitudinem. Perspicacitas imitatur scientiam ratione profundioris intuitus rerum, quas rimatur scientia. Discrepant verò, quod perspicacitas naturà acquiritur; licet sedulitate excolatur, & expoliatur. Scientia industriâ. Opinio 1. sæpius fallitur; 2. dubium conjunctum habet. 3. Ex topicis, & probabilibus ducitur principijs. 4. Nec rarò principium est mali actus. Quæ omnia longè aliter in scientiis se habent.

V.

Sapientia est habitus animi, quo demonstrationum principia, & conclusiones intelligimus.

I. Multus est abusus vocis (*sapientia*) Nam coincidit nonnunquam cum prudentiâ; ut viros sapientes appellitemus eos, qui prudentiâ, & rerum agendarum peritiâ valent. Aliàs omnium disciplinarum, doctrinæ, ac scientiarum complexum notat; ut i sapientes dicuntur, qui doctrinâ cæteros antecellunt; quales septem Græciæ sapientes; quo etiam sensu Cicero lib. 2. offic. sapientiam rerum divinarum, & humanarum causarumq; quibus hæ res continentur, scientiam definit. Similiter sapientes *οἱ ἐν ταῖς τέχναις ἀναβέβηται* 6. Et b. 7. Ut Phidias sapiens marmorarius; polycletus sapiens statuarius: sed aliud hic innui, definitio satis, superq; demonstrat.

II. Etenim, sapientia est habitus compositus, & tamen unus. Unus; unitate Subjecti circa quod; compositus ratione duplicis modi, quo subjectum tractat, quorū tamen uterq; ad alterum est ordinatus. Utrumq; copulat in definitione Philosophus a. Met. I: *ἡ σοφία*, inquit, *περὶ αἰτίας, καὶ ἀρχάς*

χὰς Ἐπισήμη τίς ἔστι. *Επισήμην* nominans ex necessarijs con-
cludere: (hoc enim scientiæ proprium) at principia subiectum
constituentia, Intellectus habitum docet. In quem etiam sen-
sum 6. *Eth.* 7. δὲ ἄρα τὸν σοφὸν μὴ μόνον τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν εἶδέναι,
ἀλλὰ καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς ἀληθεύειν. Subiectum itaq; oportet
esse demonstrativum, hoc est necessarium, haud aliter, atq; sci-
entia, & intelligentiæ, ex quibus composita est scientia. Natu-
ram porrò illius requisitorum scientiæ α. *Maj. Met.* 2. positōrū
annotatio non parum illustrabit; secundum quæ tale scientiæ
subiectum postulatur, quod sit 1. universale, ac μάλιστα πάντα
contineat. 2. Difficile, χαλεπὸν. 3. Propter seipsum cogno-
scibile, seu τὸ εἶδέναι χάριν. 4. Et faciat sapientem διδασκα-
λικώτερον τῶν ἀλλῶν, docendis rerum causis idoneum. 5. Un-
de scientia nascatur ἀκριβεστέρα, accuratior, clarior, certior, &
ἀρχικώτερα principatum in cæteras obtinens.

III. *Finem* ejus consideramus duplicem: partialem, & to-
talem. Partialis & ipse duplex. 1. Ipsum scire. 2. Principia
nosse. Totalis ab utroq; conjuncto re non differt.

IV. Discrepat à prudentiâ, 1. subiectis; quòd in aliquo
subiecto est prudentia, in quo tamen nulla sapientia: quales
sunt, qui gerendæ Reipublicæ se totos tradunt, contemplatio-
nibus, aut accuratæ scibilium cognitioni nihil prorsus tribuen-
tes; alij vicissim contemplationibus vacant, in rebus gerendis
prorsus nulli; cujus extitere generis præcipui, primiq; nominis
quicumq; Philosophi: Anaxagoras, & Thales (ait Aristoteles)
σοφοί μὲν, ἀγνοῶντες δὲ τὰ συμφέρονθ' αὐτοῖς 6. *Eth.* 7. 2. Obje-
ctis: prudentia practicum, sapientia theoreticum habet subje-
ctum: illa contingens, hæc necessarium: illa universale, hæc
singulare. 3. Effectis. Prudentia actionem externam, & trans-
euntem producit; sapientia internam, & emanantem. Cum
scientia & intellectu convenit ut totum cum parte; & eodem
modo ab iisdem discrepat; non tamen cum quavis scientiâ, sed
illâ saltem, quæ generalissima, hoc est, ad habitum primorum
principiorum per se ordinata.

B 3

V. Quæ

inione, &
ur contem-
t. Deinde;
perat; opi-
certitudi-
ndioris in-
erò, quòd
colatur, &
ur; 2. dubi-
us ducitur
Quæ omnia

quo de-
conclu-

nonnun-
s eos, qui
omnium
notat; ut
nt; quales
offic. sapi-
nt; quibus
ientes oīcu
marmora-
nui, defini-

e tamen u-
us ratione
terq; ad al-
Philosophia
as, καὶ ἀρ-
χὰς

V. Quæ verò illa sit disciplina, quam sapientiam hic diximus, non opus est divinare: quæ enim generalissima illa, omnium cæterarum generalia fundamenta, atq; præcepta tradens, nisi Metaphysica, eaq; sola? quam ea de causa sub habitum sapientiæ revocamus, quòd tùm generalia scientiarum principia tradat, tùm de subjecto suo propria, & necessaria demonstrat accidentia. Interim non speciem putamus sapientiæ, sed terminum τεχνικόν eidem æquipollentem.

VI.

Præcticus habitus est, qui extra agentem operando prodit, & in alio subjecto actionem suam terminat.

I. Quæ suprà de θεωρητικαῖς ἔξεσι diximus, præsentem definitionem ita illustrant, ut quicquam addere, supervacaneum videatur. Et quidem coincidunt cum theoreticis quoad subjectum inhætionis, sive ὑποκείμενον, rationem videlicet, sive mentem; attamen ἀντικείμενον sive operationis subjecto multum differunt, hoc enim theoreticis est δαπάνητικόν, practicis πρακτικόν. Illis καθόλου; his καθέκαστον. 6. Eth. 8. Et quamvis contingat, practicum quoque in aliud subjectum actionem suam non transmittere, dum videlicet medicus seipsum sanat. Hoc tamen, & si quid simile, est totum accidentarium; atque tunc certè duplicis subjecti vices unum, idemq; suppositum in se recipit ratione duplicis partis, & facultatis, juxta quam agentis pariter ac patientis partes explere potest: hoc tamen omne, ut dictum, ex accidente: per se enim semper alius est medicus, sanans, alius ægrotus sanandus.

II. Quæstio movetur haud ignobilis, *utrum habituum genus præstet alteri, num theoreticum, an practicum?* Videtur enodata à Piccolomineo grad. 5. Phil. mor. cap. 48. hunc ad modum distinguente. Aut quæritur de necessitate, & sic eminet Theoria; aut de præstantia (quoad usum) eaq; vel absoluta, & præstat sapientia; vel

vel certo modo dicta, (quatenus certo homini convenit, & ita
modo praxis eminent, modo theoria pro diversis studijs, atque
intentionibus hominum. Adde distinctionem duplicem;
unam ejusdem *Piccol. l. d.* distinguentis inter hominem ad divi-
na, & humana relatum; judicantis, priorem nexum facere the-
oricos, quo sensu praevalent theorici; posteriorem practicos,
eosque hic primas tenere. Alteram *Aristotelis 6. Eth. 7.* inter *ἑσθη-
ματικὰ καὶ οὐκ ἑσθηματικὰ* discernentis; illis *ἑσθηματικὰ* praevalet pra-
xi; his praxis theoriae.

VII.

*Tales habitus duo sunt; prudentia & ars.
Prudentia (φρόνησις) est habitus animi cum
recta ratione activus in ijs, quae homini
sunt bona, vel mala.*

I. Distinguuntur hi habitus effectis: hoc est, *ποίησις & πράξις*. Magna utriusque diversitas: *ἄλλο τὸ γένος πρᾶξεως, καὶ ποιήσεως. 6. Eth. 5.* Illa materiam substernit Physicam, cui artificialem quampiam formam imprimat; ut ars fabrilis ferrum, aut ligna; architectonica lapides; sutoria corium, & sic de ceteris. Haec nullum istiusmodi postulat subjectum, ut sunt loqui, ambulare, consilia dare &c. Illa subsistentem, & durabilem effectum (nisi forte per accidens) non producit, quod haec posterior facit. Et hinc discrimen petitur inter prudentiam, cujus est *πράξις* & artem, cujus *ποίησις*.

II. Prudentia iisdem ferme, quibus sapientia involvitur ambiguitatibus. Breviter: non intelligimus hic sapientiam; sed neque calliditatem, & perspicacitatem, quae prudentiae nomine satis crebro veniunt: unde *καὶ τὰ θήρα φρόνησις. 6. Nicom. 7.* Non etiam studium artificiosè homines circumveniendi, & decipiendi; sed laudabilem & cautam providentiam, sive animi promptitudinem, & habitum circa omnes actiones, sive bonas, sive malas ita versandi, ut verè bona promoveantur, mala devitentur. Cujus definitionem his descriptam verbis tradidit

tradidit Philosophus 6. Eth. 5. Φρόνησις ἔστιν ἕξις ἀληθοῦς μετὰ λό-
γῳ πρακτικῇ περὶ τὰ ἀνθρώπων ἀγαθὰ, καὶ κακά.

III. Tres numerat Aristoteles partes verius, quàm comi-
tes prudentiæ: εὐβουλίαν, σωφροσύνην, γνώμην. Εὐβουλία requiri-
tur, quia consultatio præcedit actionem: prius quomodo agen-
dum videas, quàm agas: quin & universam prudentiæ actionem
dirigunt consilia; imò nil aliud est consilium, quàm depicta, &
adumbrata actio: ut actionem malam, & imprudentem esse o-
porreat, si malum, & imprudens consilium. Sicut ergò pru-
dentia est modus expedite secundum rectam rationem agendi;
sic εὐβουλία adesse oportet, quæ expedite secundum rectam ra-
tionem consilia capiat. ορθότης γὰρ τίς ἔστιν ἡ εὐβουλία βουλῆς. 6.
Ethic. 10. Est verò εὐβουλία vel naturalis quædam consultandi
promptitudo: vel crebriore usu rerum comparata, aut ex utraq;
composita, quæ & omnium optima, ac præstantissima.

IV. Huc spectant & partes 1. δεινότης, seu naturalis soler-
tia excogitandi & inveniendi media, quæ ad actionis finem
consequendum pertinent: qua deficiente aut nunquam acqui-
ritur prudentia, aut certè ad idem fastigium nunquam assurgit.
2. Δεινότης perficit ἡ ἐμπειρία experientia; naturalem istam
consultandi aptitudinem quasi definiens & ad certos actus re-
stringens, ratione præsertim circumstantiarum, quas natura
non definivit, sed experientiæ relictas voluit. Hinc senes o-
mnium calculo prudentiores juvenibus; non quod animo sint
vegetiore, sed ob rerum usum & experientiam, qua superant
juvenes. Cum primis autem necessaria est, quia prudentia
περὶ τὰ καθέκαστα, ἃ γίνονται γνώρημα ἐξ ἐμπειρίας. 6. Ethic. 8.
3. Usurpandam docet prudentiam μνήμη, memoria, scil. tum
præceptorum, tum usus per experientiam comparatorum. Ve-
rùm & hic memoria non est sola naturalis facultas sensibilibus
specierum promiscua; sed 1. felicitas ejus in reponendo,
& asservando, qua fideliter retineat ea, quæ experientiâ quis co-
gnovit. 2. promptitudo in reddendo, ut videlicet veterum
consiliorum & casuum similium eorumq; eventuum, ubi opus
fuerit, facile reminiscatur, & viro prudenti suggerat.

V. Σωφροσύνη

V. *Συώσις ingenij perspicacitas.* Multum imperfecta est prudentia, quæ velocitatis defectu laborat: quoties de re præsentate, & ex abrupto capiundum consilium; & gravia longam præmeditationem haud permittunt, toties certè deficit *σωέσις* destituta, Nam postulat prudentia consilium *ὠφέλημον καὶ ἄδει, καὶ ὡς, καὶ ὅτε.* Nic. 10. Eam v. definit. *Aristoteles* 6. *Nicom.* 11. *ἔξιν* (adde *κρίτικῶν*) *τῶν καλῶς κρινόντων περὶ ὧν ἡ φρόνησις ἐστίν.* Rectum iudicium in eo potissimum consistit, quòd i. causas futurorum eventuum accuratè introspicere, 2. Ex iisdem occultos rerum eventus sapienter divinare, & ad eosdem actiones suas dirigere novit, ut probè sibi mutuò respondeant.

VI. Atque hoc rursus partim comparatur *naturâ* largiente sagacitatem, cujus ea sunt opera, ut rerum politicarum causas tum non superficialitè aspiciat, sed attentè & sollicitè introspiciat; tum divinet quòd eæ tendant; & qui futuri effectus, Tunc enim facilius est medicinam facere malis prævisis, quæ in causis latitantia mutari, aut etiam enecari possunt. Hoc verò donum alligavit natura (sed contingenter) certis nonnunquam nationibus, certis familijs, certis locis, pro quorum diversitate sagacitas multum variat: licet diversum haud rarò eveniat. Partim ab *experientiâ* expoliente, ac perficiente. Quo sanè nomine plurimum omninò facit ad prudentiam bona educatio, & ad res cautè agendas assuefactio; ut in rebus levioribus discat prudenter versari puer, quòd gravioribus tantò evadat aptior, & habitus facilius comparetur. Duo proinde *σωέσις* operatur. i. facit consilia esse accurata, & scopum, ad quem actiones collimant, probè tangere. 2. quatenus verò habitus, facit expedita & celeriora.

VII. *Γνώμη Sententia.* Definit hanc Philosophus *ὁρθῶν κρίσιν τῶν ἀπεικῶν.* 6. *Ethic.* 11. Est hæc moderatio quædam *σωέσεως*, sicut æquitas justitiæ. Etsi non in omnibus prudentiæ actibus; cum primis verò in *νομοθετικῇ, καὶ δικαστικῇ*; at minus propriè in *βουλευτικῇ* 6. *Ethic.* 8. Nam prudentis vel maximè est recta ratione uti in ijs, quæ scelera, & malefacta punienda concernunt: his namq; ut multum proficit, sic multum quoque deficere potest Respubl. Et quemadmodum summi juris rigida ex-

Q

actio

V. *Συώσις*

actio summa est injuria, sic præcipitata consiliorum usurpatio sæpius obest magis, quàm prodest. Si jam videamus, quomodo faciat γνώμη ad prudentiam, hoc præstare videtur, ut, cum cætera omnia (σωώσεις videlicet, & εὐβουλία) sint indefinita, & malum finem æquè, ac bonum promoverè possint, jam ad ea, quæ decent, seu honesta restringantur: idq; non virtute saltem morali, quæ, quomodo μεσότης (omnium bonarum actionum mensura, & ceu anima) observanda, exponit; sed & γνώμη, quæ non saltem cæterarum prudentiæ partium, sed & moralium virtutum vigorem mitigat: adeoq; duo definitionis prudentiæ membra. 1. μετὰ λόγῳ. 2. περὶ τῶν ἀνθρώπων ἀγαθῶν supplet.

VIII.

Ars est habitus animi cum recta ratione effectivus.

I. Plus fermè de arte (quæ tamen minus habet commercij cum liberalibus disciplinis, quàm cæteri habitus) hodie disputatur, ac ullâ dictarum virtutum: & quidem περὶ τῆς τέχνης; inq; loco minus congruo. Nam circa Logicæ doctrinæ initia varia sibi confinxere Ramæi, quò artem efficerent Logicam. Placeat quæ pro genuina artis definitione alibi diximus re sic ferente, & postulante huc transcribere. Tres sunt cum primis vocolæ (artis) significationes. 1. Generaliter quæcunq; disciplina, aut quæcunq; artificiosa mentis nostræ cogitatio, & operatio hoc venit nomine Zabari lib. 1. de Nat. Log. cap. 8. quo sensu septem vulgò numerantur liberales artes. 2. Τέχνην ἔστι σύστημα ἐγκυκλίου ἀφαιρέσεων ἐλεγευμασμένων πρὸς τι τέλος ἐν τῷ βίῳ. Ars est cõstitutio, ordinatio, systema præceptorũ crebrius exercitatorum ad finem aliquem utilem in vitâ. Quam definitionem artis à Luciano profectam à Rudolpho Agricola lib. 2. Invent. cap. 2. & alijs repetitam exosculantes videas Ramæum lib. 4. Schol. Dial. cap. 1. Et Ramæos Dounam prolegom. in Dial. Rennemannum part. 1. adversus Scherbiũ art. 2. sect. 2. & cæteros ad unum omnes.

II. Quo honore indignam, esse hanc definitionem,

nem, ostendemus tali syllogismo. Quæ definitio accidentis.
I. Subjectum illius verum non exprimit. 2. Falsum genus sup-
ponit. 3. Entia genere diversa cōfundit; ea falsissima est pariter,
& inconvenientissima. Atqui hæc artis definitio. 1. proprium
subjectum non exprimit. Probo. Verum enim subjectum
(mens) est planè omissum: vel, si aliquod positum, erit σύστημα,
quod falsum subjectum (uti artis, sic omnium omninò habituum)
dupliciter ostendo. I. Cujusvis disciplinae subjectum
πρακτικόν, cui ἐκτικῶς insit, est ratione præditum; δηλόν: quia
intelligibilia nullum subjectum capit, nisi intellectus. Nullum
verò σύστημα vel intellectus, vel intellectu præditum. 2. Quod-
vis subjectum accidente suo ἐνεργητικῶν uti potest: systema ar-
te non potest.

III. Ex dictis cernitur II. falsitas generis. Competit enim
& arti in libro consignatæ, hoc est, imagini, ὁμιώματι, & um-
bræ suæ, qualitercunq; repræsentanti artem in mente hæren-
tem artificis. Quid? quod habitus duo postulat necessaria,
præcepta, & usum. Præcepta improprie habitum dixeris. Di-
scas omnia Musices præcepta, nec tamen Musicus eris. Ergò
nec præcepta, nec horum coordinatio est Musica. Quid verò
constituit Musicum? nonne promptitudo exercendi præcepta
Musica? hæc igitur verè Musica; non præcepta, aut horum co-
ordinatio. Qua ergò tandem ratione ars dici poterit quæ est
in systemate. Ubi tamen 1. nullus habitus: 2. Nec præcepta,
sed signa saltem præceptorum. III. Entia genere diversa
confundit. Hoc volo. Genere distant habitus theoretici à
practicis; differunt quippe genere fines, & objecta. Omnes ta-
men isti habitus absque ullo discrimine sub artis definitionem
satis violenter trahuntur. Ergò scientia systematicè conside-
rata ars est: Sapientia ars est: Prudentia ars est. Jam ergò non
amplius distincti hi habitus, sed omnes unicus, ars.

IV. Tertiã demum artis acceptionem definitione positã
assignavimus; quam ita reddit Aristoteles 6. Eth. 4. ἡ τέχνη ἐξίς
ἔστι μετὰ λόγῳ ἀληθῆς ποιητικῆ. Qualiter τὸ ποιητικόν diffe-
rat à practico, antè dictum; cui quidquam addere, videtur su-
pervacaneum.

V. Ergòne,

V. Ergóne; quærat quis; summum bonum assequitur quicumq; artifex, non minus, ac vir prudens, aut sapiens? quod perquam videtur indignum. Resp. Distingvo artes ingenuas à sordidis. Illas voco, quæ hominem ad virtutem excitant, ingenium singulariter acunt, magnum, eumq; nobilem Reipubl. usum præbent, & quas quispiam αὐτῆς χάριν, ἢ Φίλων, ἢ δι' ἀρετῶν exercet, Arist. 8. polit. 2. nec homine ingenuo sunt indignæ. Cujus generis dicimus artem Medicam, chymicam, pictoriam, naturalem magiam, & quæ his similes; ijsq; summum aliquem finem, seu bonum attribuere minimè dubitamus. Cæterùm sordidas, & serviles, liberum hominem dedecentes à à Philosopho l. d. descriptas ὅσαι πρὸς τὰς χρήσεις, τὰς πράξεις τὰς τῆς ἀρετῆς ἀχρηστον ἀπεργάζονται τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων, ἢ τὴν ψυχὴν ἢ τὴν διάνοιαν; ad summum bonum virtuti conjunctissimum pertingere, ἀποτόμως negamus.

F I N I S.

Umg. VI 26

= [Dissertationes
Theol. Vol. 707]

Sb.

VD 17

